

A KÖTET SZERZŐI

Bagi Zoltán Péter PhD – történész, levéltáros, Szeged
Birtalan Győző CSc – orvos, orvostörténész, egyetemi tanár, Budapest
Balázs Károly dr. univ. – történész-szakíró, Budapest
Balázs Péter CSc – orvos, orvostörténész, Budapest
† Borsay János CSc – orvos, orvostörténész
Debrődi Gábor – történész, muzeológus Budapest
Dobson Szabolcs dr. pharm. – gyógyszerész, gyógyszeréztörténész, Budapest
Gazda István CSc – tudománytörténész, Budapest
Godinek Ibolya – történész, doktorandusz, Budapest
Kapronczay Károly DSc – történész, orvostörténész, egyetemi tanár, Budapest
Kapronczay Katalin PhD – könyvtáros, orvostörténész, Budapest
Keppel Csilla – történész, muzeológus, Szombathely
Kiss László PhD – orvos, orvostörténész, Szlovákia
Kótyuk Erzsébet PhD – etnográfus, muzeológus, Budapest
Magyar László András dr. univ. – történész, orvostörténész, Budapest
Pisztora Ferenc CSc – orvos, neurológus, orvostörténész, Szekszárd

Háború és orvoslás

**Az I. világháború katonaegészségügye,
annak néhány előzménye és utóélete**

Orvostörténeti tanulmányok

Összeállította: Kapronczay Károly

*A Magyar Orvostörténelmi Társaság által szervezett
több hónapos előadássorozat teljes, szerkesztett szöveganyaga*

A kötet kiadását támogatta az
Első Világháborús Centenáriumi Emlékbizottság

Főszerkesztő:

Prof. Dr. Kapronczay Károly DSc
főtitkár
Magyar Orvostörténelmi Társaság

Szerkesztő:

Dr. Kapronczay Katalin PhD
főkönyvtáros
Simmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár

Szakszerkesztő:

Bodorné Sipos Ágnes
Magyar Tudománytörténelmi Intézet

Sajtó alá rendezte:

Dr. Gazda István CSc
alelnök
Magyar Orvostörténelmi Társaság

© A kötet szerzői, 2015

A kötet szerkesztése a Magyar Tudománytörténelmi Intézetben készült

ISBN 978-963-12-2413-9
ISSN 1416-5368

Nyomta és kötötte: Bocz Nyomda, Pécs
Felelős vezető: Bocz Emil

Tartalom

Előszó	7
--------------	---

I. rész

Tábori orvoslás és hadi egészségügy a korábbi századokban

Bagi Zoltán Péter: A tábori ispotály finanszírozása a tizenöt éves háború idején	11
Birtalan Győző: A modern hadegészségügy szervezeti kialakulásának kezdete külföldön és hazánkban	24
Balázs Péter: Sebészet – A céhes mesterlevéltől az orvosi diplomáig	34
Kapronczay Károly: Hadegészségügyi állapotok a Rákóczi-szabadságharc idején	52
Kapronczay Károly: Az 1848–49. évi magyar szabadságharc katonaegészségügyi szervezete	61
Kapronczay Károly: A honvédorvosi kar és Tormay Károly törzsorvosi tevékenysége	71
Kapronczay Katalin: A katonaeorvos-képzés reformja Magyarországon a dualizmus korában	78

II. rész

Hadi egészségügy, katonaeorvoslás az I. világháború éveiben

Kiss László: Az orvostudomány válaszai az I. világháború kihívásaira	93
Kapronczay Károly: A magyar katonaegészségügy az I. világháborúban és az azt követő években	113
Pisztora Ferenc: Az első világháború neurózisai	121
Kótyuk Erzsébet: A hátsó ország egészségügyi csatái (1914. június 28. – 1918. november 3.)	130
Godinek Ibolya: „A háború biológiája” – eugenika és fajvédelem az első világháború alatti Magyarországon	143
Keppel Csilla: Háborús sebesülések Kourim Gizella, szombathelyi önkéntes vöröskeresztes ápolónővér levelei és emlékkönyvei tükrében	153

Gazda István: Az I. világháború egykorú magyar hadisebészeti irodalmáról	167
Borsay János: A hazai rokkantügy az első világháborúban	175
Magyar László András: Az első magyar művégtaggyár	182
Kapronczay Károly: A Magyar Vöröskereszt megalakulása és tevékenysége az I. világháborúban	190
Debrődi Gábor: A fővárosi mentők helytállása az első világháborúban	201
Dobson Szabolcs: Az I. világháború és a gyógyszerek	210
Balázs Károly: Magyar gyógyszerészek Przemyszlben	219
Balázs Károly: Magyar állatorvosok és a gondjaikra bízott lóállomány a Przemysli erőd ostroma alatt (1914–1915)	241

III. rész Kitekintés

Kapronczay Károly: A magyar katonaegészségügy a második világháború éveiben	251
Kapronczay Károly: A Magyar Vöröskereszt a második világháború időszakában	257

Előszó

2014–2018 között emlékezünk meg az I. világháború eseményeiről, keresve és felidézve a háborúhoz vezető utat, a nagyhatalmi ellentétet, amelyek valóban elhúzódo fegyveres harchoz, végkövetkezményként Európa politikai térképének teljes átrajzolásához vezettek.

A nagy háború a katonaeorvoslásban és a hadiegészségügy területén is jelentős szemléleti változásokat hozott. A „hagyományos” háborúban is jelen volt a katonaeorvosi és tábori ellátási szolgálat – minél közelebb kerülve a tényleges frontvonalhoz –, de a megfelelően gyors szállítóeszközök hiányában, a harci cselekményektől csak néhány kilométernyire tudta megoldani a sebesültek ellátásának feladatait. Bármennyire is korszerű volt az akkori hadiegészségügyi ellátás, jelentős arányú volt a halálozás, sokszor azok esetében is, akik nyugodtabb körülmények között – tegyük fel a hátszágban – megmenthetők lettek volna. Ebből a szempontból lényeges a magyar katonaeorvosi múlt felidézése: a Rákóczi szabadságharc, az 1848–49-es magyar szabadságharc katonaeorvosi tanulságainak, a Magyar Vöröskereszt tevékenységének bemutatása.

A nagy háborút megelőző ötven évben nagyot fejlődött a katonaegészségügy: részben a Vöröskereszt bevonásával jól működő betegszállító egységek, sebesültszállító eszközök kerültek kipróbálásra, jelentős létszámot befogadó tábori kórházak és kórházi vonalak formálódtak ki, speciális feladatokat ellátó egységeket készítettek fel a feladatra.

A haditechnika fejlődése, a löerő megsokszorozódása a sebesültek számát kritikus arányban megnövelte. Már a háború alatt kiformalódott a helyreállító sebészet, a művégtaggyártás és – magyar specialitásként – a sérültek visszaállítása a munka világába.

A Magyar Orvostörténelmi Társaság az elmúlt két évben számos előadói konferenciát szervezett a katonaegészségügy és katonaeorvoslás történetének tárgykörében, ezeknek az előadásoknak összegyűjtéséből, sajtó alá rendezéséből, és a szövegek részletes magyarázó jegyzetekkel történő ellátásából született meg ez a kötet, amely igyekszik képet adni katonaeorvoslásunk múltjából, kiemelten az I. világháború időszakáról.

A kötet szerkesztői

I. RÉSZ

**TÁBORI ORVOSLÁS ÉS
HADI EGÉSZSÉGÜGY
A KORÁBBI SZÁZADOKBAN**

Bagi Zoltán Péter

A tábori ispotály finanszírozása a tizenöt éves háború idején¹

1597. január 11-én Zacharias Geizkofler² birodalmi fillérmester az elmúlt évi hadjáratokkal kapcsolatban összeállított – éles kritikáktól sem mentes – jelentésében a következő sorokat vetette papírra:

„Az utolsó fő pont és a háború életője a pénz, és nem csupán azért, hogy legyen, hanem hogy időben rendelkezésre is álljon. Másrészt hogy hasznosan felhasználják, rendelkezzenek vele és osszák ki.”³

A háború óriási költségeivel nem csupán birodalmi fillérmester, hanem a prágai és bécsi udvari kormányzások tagjai és a tábori ispotály felállítását sürgető Pedro de Illanes is tisztában voltak. A Habsburg Monarchia azonban már a tizenöt éves háború kitörését megelőzően súlyos pénzügyi problémákkal küzdött. Egy 1591-ben készült egy kimutatás, amely összevetette a kiadások és az ezek fedezésére rendelkezésre álló pénzeszközöket. Eszerint az éves kiadások, nem számítva a vend és a horvát végvidéket, meghaladták az 1,3 millió rajnai forintot, míg ezzel szemben a bevételi oldalon hozzávetőleges 400 ezer rajnai forint szerepelt.⁴ Nem meglepő tehát, hogy a császári udvar a XVI. század utolsó

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

Ügyszám: BO/00010/14/2

² Zacharias Geizkofler életéről lásd: Müller, Johannes: Die Verdienste Zacharias Geizkoflers um die Beschaffung der Geldmittel für den Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II. = Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 1900. pp. 251–304.; Müller, Johannes: Zacharias Geizkofler 1560–1617. Wien, 1938.; Winkelbauer, Thomas: Österreichische Geschichte 1522–1699. In: Ständefreiheit und Fürstenmacht. Teil I. Wien 2003. pp. 326–327., p. 452, 482., pp. 515–522.; Sigelen, Alexander: Dem ganzen Geschlecht nützlich und rühmlich. Reichspfennigmeister Zacharias Geizkofler zwischen Fürstendienst und Familienpolitik. Stuttgart, 2009.

³ Müller, Johannes: Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen an dem Türkenkrieg Kaiser Rudolf II. von 1595 bis 1597. = Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben und Neuburg. Achtundzwanzigster Jahrgang, 1901. pp. 155–262. (Az idevonatkozó rész: p. 256.)

⁴ Rauscher, Peter: Kaiser und Reich. Die Reichstürkenhilfe von Ferdinand I. bis zum Beginn des „Langen Türkenkriegs“ (1548–1593) In: Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert. Hg.: Friedrich Edelmayer, Maximilian Lanzinner und Peter Rauscher. München, 2003. pp. 45–83. (Az idevonatkozó rész: p. 79.)

negyedében a teljes pénzügyi összeomlás szélére került: 1564-ben adóssága 2,9 millió, 1575-ben 7 millió, míg két évvel később már 10,7 millió Rhénes forintra rúgott.⁵

A háború finanszírozásához szükséges összegeket a Habsburg Monarchia különböző forrásokból igyekezett előteremteni: a birodalmi és a birodalmi kerületi gyűléseken, valamint az osztrák örökös tartományok, cseh és magyar rendi gyűléseken megszavazott segélyekből és az ezekre felvett hitelekéből.⁶ Emellett a

⁵ Pálffy, Géza: Der Preis für die Verteidigung der Habsburgermonarchie. Die Kosten der Türkenabwehr in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Finanzen und Herrschaft. Materielle Grundlagen fürstlicher Politik in den habsburgischen Ländern und im Heiligen Römischen Reich im 16. Jahrhundert. Herausgegeben: Friedrich Edelmayer, Maximilian Lanzinner und Peter Rauscher. München, 2003. pp. 20–44. (Az idevonatkozó rész: pp. 33–34.)

⁶ Müller, J.: Die Verdienste Zacharias Geizkoflers id. mű pp. 251–304.; Müller, J.: Der Anteil der schwäbischen Kreistruppen id. mű pp. 155–262.; Acsády Ignác: A magyar adóztatás története 1598–1604-ben. Bp., 1906.; Müller, J.: Zacharias Geizkofler id. mű; Gindely, Anton: Geschichte der Böhmisches Finanzen vom 1526 bis 1618. Wien, 1971.; Stangler, Gottfried: Die niederösterreichischen Landtage von 1593 bis 1607. Dissertation zur Erreichung des Doktorgrades an der philosophischen Fakultät der Universität Wien. Wien, 1972.; Schulze, Winfried: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert. Studien zu den politischen und gesellschaftlichen Auswirkungen einer äußeren Bedrohung. München, 1978.; Pánek, Jaroslav: Der Entwurf auf die Eingliederung der böhmischen Städte in den antiosmanischen Kampf aus dem Ende des 16. Jahrhunderts. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le VIe Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est européen. Prague, 1989. pp. 173–188.; Bůžek, Václav: Das Generalat Petr Voks von Rožmberk im habsburgisch-türkischen Krieg im Jahr 1594. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le VIe Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est européen. Prague, 1989. pp. 103–124.; Pánek, Jaroslav: Die antiosmanischen Feldzüge aus Böhmen nach Ungarn in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In: Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le VIe Congrès de l'Association internationale d'études du Sud-Est européen. Prague, 1989. pp. 67–101.; Bahlcke, Joachim: Aufbruch und Krise. Die Stände der böhmischen Kronländer unter der Herrschaft Rudolfs II. In: Später Humanismus in der Krone Böhmen 1570–1620. Studien zum Humanismus in den böhmischen Ländern. Teil IV. Hg.: Hans-Bernd Harder, Hans Rothe. Dresden, 1998. pp. 69–96.; Winkelbauer: Österreichische Geschichte id. mű p. 482., pp. 515–522.; Kenyeres István: A Habsburg Monarchia katonai kiadásai az udvari pénztár és a hadi fillérmesterek számadásai alapján, 1543–1623. Adalékok a török elleni küzdelem finanszírozásának történetéhez. = Levéltári Közlemények 78 (2007) No. 2. pp. 85–138.; Bagi Zoltán Péter: „...egy ura lesz az egész világnak napkelettől napnyugtáig”. A töröksegély kérdése és az 1597/1598. évi regensburgi birodalmi gyűlés. = Századok 141 (2007) No. 6. pp. 1455–1481.; Rauscher, Peter: Die Finanzierung des Kaiserhofs von der Mitte des 16. bis zu Beginn des 18. Jahrhunderts. Eine Analyse der Hofzahlamtsbücher. In: Hofwirtschaft. Ein ökonomischer Blick auf Hof und Residenz in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. Hgg.: Gerhard Fouquet, Jan Hirschbiegel, Werner Paravicini. Ostfildern, 2008. pp. 405–441. (Residenzenforschung 21.); Bagi Zoltán Péter: A birodalmi kerületek és a tizenöt éves háború. In: Petercsák Tivadar – Berecz Mátyás (szerk.): Hagymány és megújulás. Életpályák és társadalmi mobilitás a végváriak körében. Studia Agriensis 27 (2008). pp. 247–261.; Kenyeres István: Mibe került a tizenöt éves háború? In: Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére. Szerk.: Körmendi Tamás, Thoroczkay Gábor. Bp., 2009. ELTE BTK. pp. 163–174.; Sigelen: Dem ganzen Geschlecht id. mű pp. 117–163.; Kenyeres István: Die Kriegsausgaben der Habsburgmonarchie von der Mitte des 16.

prágai udvar a Szentszéktől, a madridi udvartól és kisebb itáliai fejedelemségektől is kapott kisebb-nagyobb pénzügyi és katonai támogatást.⁷

Egy tábori ispotály felállítása természetesen újabb (hatalmas) költségeket jelentett a Habsburg Monarchia kormányzói számára. Illanes az alsó-ausztriai kormány és kamara tanácsosaival folytatott tárgyalások során ugyan jelezte, hogy harmincezer Rhénes forint már összegyűlt alamizsnákból, amely összegből elképzelése szerint havonta kétezer-kétezer forintot lehetett volna az intézmény költségeire fordítani,⁸ ám mind a tárgyalásra kirendelt három tanácsos,⁹ mind pedig a spanyol pap úgy vélte, hogy ennyi pénz nem elégséges a tábori ispotály felállításához és fenntartásához, hiszen szinte mindent újonnan kellett beszerezni. Ezért a második írásos beadványában más pénzügyi források bevonásának lehetőségét is megfontolásra felajánlotta.¹⁰ A továbbiakban az eddig összegyűjtött források alapján a tábori ispotály finanszírozásával kapcsolatban két fő témát kívánok körüljárni. Egyrészt be szeretném mutatni, milyen jövedelmek bevonását javasolta a spanyol pap? Másrészt arra térnék ki, hogy valójában mekkora összeg folyt be erre a célra és mi történt ezekkel?

Die Habsburgmonarchie und das Heilige Römische Reich vom Dreißigjährigen Krieg bis zum Ende des habsburgischen Kaisertums 1740. Hg.: Peter Rauscher. Münster, 2010. pp. 41–80.; Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Bp., 2011. MTA Történettudományi Intézet. pp. 187–217.; Kenyeres István: Die Kosten der Türkenabwehr und des Langen Türkenkrieges (1593–1606) im Kontext der ungarischen Finanzen des 16. und 17. Jahrhunderts. In: Das Blut des Staatskörpers. Forschungen und Perspektiven zur Finanzgeschichte der Frühen Neuzeit. Hgg.: Peter Rauscher, Andrea Serles, Thomas Winkelbauer. München, 2012. Oldenbourg. pp. 19–41. (Historische Zeitschrift. Beiheft 56.)

⁷ Fraknoi Vilmos: Magyarország egyházi összeköttetései a római Szent-székkal. 3. köt. A Mohácsi vésztől Magyarországnak a török járom alóli felszabadításáig. 1526–1689. Bp., 1903. Szent István Társulat. pp. 229–262.; Niederkorn, Jan Paul: Die europäischen Mächte und der „Lange Turkenkrieg“ Kaiser Rudolfs II. (1593–1606). Wien, 1993. Österreichische Akademie der Wissenschaften. VIII, 559 p.; Tusor Péter: A barokk pápaság, 1600–1700. Bp., 2004. Gondolat. pp. 20–25.; Kruppa Tamás: Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601–1602. Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a XVI–XVII. század fordulóján. = Hadtörténelmi Közlemények 115 (2002) No. 2. pp. 281–310.

⁸ Az alsó-ausztriai kormányzat és kamara tanácsosainak szakvéleménye Pedro de Illanes beadványairól, 1596. február 8. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Hoffinanz- und Hofkammerarchiv (HKA) Hoffinanz (HF) rote Nummer (RN) 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 263r–265r.; Mátyás főherceg levele II. Rudolffhoz, 1596. március 8. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 259r–262r.

⁹ Az alsó-ausztriai kormányzat és kamara tanácsosainak szakvéleménye Pedro de Illanes beadványairól, 1596. február 8. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 263r–265r.

¹⁰ Jelentés az alsó-ausztriai kormányzat és kamara, valamint Pedro de Illanes tárgyalásáról, 1596. január 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 213r–230r.

Pedro de Illanes javaslatai a tábori ispotály finanszírozására, ezek előzményei és későbbi hatásai

A spanyol pap a már említett második beadványának első pontjában azt javasolta, hogy II. Rudolf bocsásson ki egy pátenst a Német-római Birodalomban, amelyben felajánlja, hogy segíteni fogja egy tábori ispotály felállítását és fenntartását minden a háborúban részt vevő nemzet tagjai számára.¹¹ Bár Illanes javaslatában nem szerepelt, hogy a felajánláshoz szükséges összeg honnan származna, valószínűsíthetjük azonban, hogy tisztában volt az 1594. évi regensburgi birodalmi gyűlés határozatainak pontjaival. Ezek között ugyanis szerepelt egy olyan passzus, amely értelmében a templomokban (bármelyik felekezethez is tartozzanak) ládát kell felállítani. A plébánosoknak és prédikátoroknak a szószerűről pedig minden vásár- és ünnepnapon buzdítaniuk kellett arra a híveket, hogy a beteg és sebesült katonák számára, valamint az ispotályok jobb ellátására ezekben könyöradományt, alamizsnát helyezzenek el. Ezt a pénzt a városok és falvak előjáróinak össze kellett gyűjteniük és az előírt letéti helyre (Legstädte) el kellett szállítaniuk.¹² Az udvar 1594. szeptember 9-i tervezetében külön ki is emelték újra, hogy a birodalmi gyűlés rendelkezése értelmében az uralkodó birodalmi rendek egy mandátumot bocsássanak ki, amelyben intsek alattvalóikat a ládák kihelyezésére a templomok elé, és az alamizsnálkodásra. Az így befolyt összegek sorsáról pedig a kerületeket irányító Kreisobristeknek kellett gondoskodniuk.¹³

Az uralkodó azonban nem csak 1594-ben kérte a rendek ilyen irányú segítségnyújtását. A tizenöt éves háború idején tartott további két Regensburgban rendezett birodalmi gyűlés (1597/98 és 1603) határozatai között szintén megtaláljuk ezt a pontot.¹⁴

Illanes a harmadik beadványában azt kérte, hogy az uralkodó nevében Mátyás főherceg adjon ki pátenst az alsó-ausztriai (Bécsben és más helyen lévő) papoknak és prédikátoroknak, miszerint híveiket a szószerűről ők is intsek alamizsnálkodásra.¹⁵ Valójában ez már a regensburgi birodalmi gyűlés határozatá-

nak szellemében 1594-ben megtörtént. Gottfried Stangler kutatásaiból tudjuk, hogy az alsó-ausztriai rendek már 1595 elején Mátyás főherceg alamizsnagyűjtésre vonatkozó javaslatára azt válaszolták, hogy erről már gondoskodtak és az első összegyűlt pénzüsszeget szétosztásra át is vették.¹⁶ 1594 és 1602 között az 1597. és 1599. éveket¹⁷ leszámítva a tartományi gyűlés engedélyezte a könyöradományok gyűjtését a templomokban. Emellett 1601 és 1604 között egy tábori ispotály felállítására, illetve személyzetének zsoldjára a saját tartományi kasszájukból is hajlandók voltak egy tekintélyesnek számító summát áldozni.¹⁸

Az uralkodó azonban nem csak ezekhez a fórumokhoz fordult, illetve fordulhatott a beteg és sebesült katonák gyógyításának és eltartásának segítése és egy tábori ispotály felállítása végett. A II. Rudolf és Mátyás főherceg 1597. január 30-a és február 22-e között lezajlott levélváltásból kiderül, hogy az elmúlt esztendőben a prágai udvar közvetlenül a birodalmi kerületektől kért segílyt erre a célra.¹⁹ Ehhez hasonlóan az 1596. évi magyar rendi gyűlésen is adót szavaztak meg a sebesült és beteg katonák ápolására és egy tábori ispotály felállítására.²⁰ Mindkét esetben fontos megjegyezni, hogy az ezen segílyek iránti kérések valószínűsíthetően már Illanes fellépésének voltak köszönhetőek.

A spanyol pap azonban a már említett második beadványában egyéb lehetséges pénzügyi forrásokról és azok bevonásáról is említést tett, amelyeket alkalmasnak tekintett a felmerülő költségek fedezésére. Az irat második pontjában ugyanis a következőket vetette papírra:

„Valamennyi Obrist, Hauptmann, Fähnrich, egyéb tisztségviselő és mindenki más, akik a hadügyben részt vesznek és zsoldot bírnak, mindegyik a zsoldjának egy forintjából egy vagy két krajcárt adjon az év márciusának elejétől.”

¹⁶ Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű p. 216.; Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű p. 144.

¹⁷ Azt, hogy miért maradt ki ez a két esztendő a későbbiekben szeretném bemutatni.

¹⁸ Mátyás főherceg levele II. Rudolffhoz, 1596. június 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 210r-v.; Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű pp. 217–218.; Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű pp. 144–149.

¹⁹ II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 308r-v.; Mátyás főherceg levele II. Rudolf császárhoz, 1597. február 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 271r–272r. – Meg kell jegyezni, hogy az uralkodó a tizenöt éves háború folyamán több ízben is a birodalmi gyűlést megkerülve közvetlenül fordult segílyért a birodalmi kerületekhez. A birodalmi kerületekről lásd: Bagi: A birodalmi kerületek id. mű pp. 247–261.

²⁰ Mátyás főherceg levele II. Rudolffhoz, 1596. június 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 210r-v.; II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 308r-v.; Mátyás főherceg levele II. Rudolf császárhoz, 1597. február 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 271r–272r.; 1526–1608. évi törvények Ford. és utalásokkal ellát.: Kolozsvári Sándor, Óvári Kelemen. Magyarázó jegyz.: Márkus Dezső. Bp., 1899. Franklin. pp. 792–795. (Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytar. 2. köt.); Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű p. 217.

¹¹ Jelentés az alsó-ausztriai kormányzat és kamara, valamint Pedro de Illanes tárgyalásáról, 1596. január 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 213r–230r.

¹² A birodalmi gyűlés határozata, 1594. Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Mainzer Erzkanzlerarchiv (MEA) Reichstagakten (RA), Fasc. 91. Fol. 7v.; Tervezet egy a Német-római Birodalomba küldött pátenstről, 1594. szeptember 9. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 203r–204v.; Heischmann, Eugen: Die Anfänge des Stehenden Heeres in Österreich. Wien, 1925. p. 216.; Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű p. 144.; Wölfiger Ildikó: Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. Szeged, 1994. JAT. pp. 10–11. (Documenta Historica 15.)

¹³ Tervezet egy a Német-római Birodalomba küldött pátenstről, 1594. szeptember 9. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 203r–204v.

¹⁴ A birodalmi gyűlés határozata, 1598. HHStA MEA RA, Fasc. 94. Fol. 400r–401r.; A birodalmi gyűlés határozata, 1603. HHStA MEA RA, Fasc. 99. Fol. 17–18.

¹⁵ Jelentés az alsó-ausztriai kormányzat és kamara, valamint Pedro de Illanes tárgyalásáról, 1596. január 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 213r–230r.

Az ugyanezen beadvány tizenötödik pontjában pedig mindezt kiterjesztette volna a birodalmi rendek által felfogadott zsoldos gyalogságra és lovasságra is.²¹ Az az elképzelés, hogy a katonák saját zsoldjukból is hozzájáruljanak egy tábori ispotály felállításához mind az udvari kormányzerveknél, mind pedig az alsó-ausztriai rendeknél kedvező fogadtatásra lelt. 1596. február 8-án az alsó-ausztriai kormány és kamara tanácsosai Mátyás főhercegnek írt levelükben azt hangsúlyozták, hogy a következő hadjárat során a katonákat intse a tábori ispotály felállításához és fenntartásához szükséges pénz hozzájárulás befizetésére vagy zsoldjukból a zsoldosítás alkalmával ezt azonnal vonják le.²² Így nem meglepő, hogy a magyar ügyek irányításával is megbízott későbbi császár 1596. június 22-én az uralkodónak írt levelében azt közölte, hogy Óvárra Miksa főherceghez küldte Illanest. A spanyol papnak Adolf von Schwarzenberg Feldmarschall-lal együtt kellett rávennie az Obristeket és Hauptmannokat arra, hogy minden katona a zsoldjából valamennyit felajánljon a tábori ispotály felállítására.²³

A következő esztendőben (1597) az alsó-ausztriai tartományi gyűlésére kérészt előterjesztésbe egy az Illanes elképzeléséhez hasonló passzust iktattak be. Eszerint a katonáknak minden forint zsold után egy fillért vagy két krajcárt kellett volna adniuk, azért hogy mindaddig a sebesülteknek segítséget lehessen nyújtani, míg egy ispotályba el nem jutnak. A rendeknek annyira megtetszett ez az ötlet, hogy el is utasították egy a pénzükön felfogadott katonaság részére felállítandó tábori ispotály felállításához a hozzájárulás megszavazását, mondván egyszerűbb beszédni a zsoldosoktól a kívánt összeget.²⁴ A zsoldlevonás kérdése még az 1600., 1601., 1602. és 1603. évi tartományi gyűlésen is napirendre került. 1602-ben a pénzügyítés ezen módja már minden felfogadott egységre és ezredre vonatkozott volna.²⁵

A spanyol pap tehát a második beadvány első két pontjában a két a tábori ispotály felállítása szempontjából legfontosabbnak tekinthető pénzügyi forrást sorolta fel: a különböző helyekről alamizsnát és segélyeket, valamint a katonák zsoldjából történő levonást. Illanes azonban még további lehetséges pénzszerzési módokat is felsorolt. Az irat harmadik pontja szerint a katonáknak a portyákon vagy más módon szerzett zsákmányból is megfelelő kvóta szerint kellene a betegek ápolására pénzt adniuk. Az uralkodónak rendelkeznie kellett volna ezért arról, hogyha a rablott javak között olyanok is találhatók, amelyeket az

ispotály adminisztrátora a betegek vagy az intézmény számára szükségesnek vél, akkor ő a többi vevővel szemben a kiosztásnál és eladásnál előnyt élvezzen (4. pont).²⁶

A spanyol pap a tábori ispotály számára lehetséges pénzügyi forrásként tekintett a végrendeletekre is. Véleménye szerint az uralkodónak rendelkeznie kellett volna arról, hogy az örökhagyó a háborúban szerzett ingóságainak felét szabadon örökíthesse, míg a másik felét hagyja az intézményre még akkor is, ha erről testamentumában egy szót sem említett (7. pont). Illanes arra is gondolt, ha az ápolt írásos végakarat nélkül halálozna el az ispotályban. Abban az esetben a magánál tartott ezüstnemű, pénz vagy egyéb értékes dolog az intézményre kellett, hogy szálljon. Ezt a későbbiekben a rokonai se követelheték volna vissza maguknak (8. pont).²⁷

Egy-egy lovas egység vagy gyalogezred mustrakönyvbe a zsold elszámolása miatt igyekeztek pontosan bejegyezni, ha a katona meghalt, fogságba esett vagy megszökött. Így keletkeztek a zsoldlistákban az úgynevezett üres helyek (Vakante vagy vaciernde Lucken) rubrikák. Illanes ebben is egy olyan lehetséges pénzügyi forrást látott, amellyel hozzá lehetett volna járulni a tábori ispotály felállításához és működéséhez. Megfogalmazása szerint egyrészt az elhaltak hátralékos zsoldja meg kellett, hogy illesse az intézményt (9. pont). Másrészt a szökevények után maradt ingóságok is a tábori ispotály vagyonát gyarapíthatták volna (10. pont).²⁸ Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy 1603-ban amikor újra napirendre került egy tábori ispotály felállításának a kérdése, akkor ennek finanszírozását ugyanezen a módon tervezték megvalósítani.²⁹

Illanes tehát az engedélyezett és begyűjtött alamizsnákból, a katonák zsoldjának és zsákmányának kvóta szerinti részéből, végrendeletekből és az úgynevezett üres helyekből származó jövedelmekből kívánta felállítani és fenntartani a tábori ispotályt. A továbbiakban az eddig rendelkezésre álló iratok segítségével azt vizsgálom meg, hogy a tervezett összegeknek mekkora hányada folyt be erre a célra és mi történt ezekkel?

²¹ Jelentés az alsó-ausztriai kormányzat és kamara, valamint Pedro de Illanes tárgyalásáról, 1596. január 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 213r.–230r.

²² Az alsó-ausztriai kormányzat és kamara tanácsosainak szakvéleménye Pedro de Illanes beadványairól, 1596. február 8. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 263r.–265r.

²³ Mátyás főherceg levele II. Rudolffhoz, 1596. június 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 210r.–v.

²⁴ Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű p. 217.; Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű p. 145.

²⁵ Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű pp. 147–149.

²⁶ Jelentés az alsó-ausztriai kormányzat és kamara, valamint Pedro de Illanes tárgyalásáról, 1596. január 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 213r.–230r.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo.

²⁹ Leonhard von Ehrgott „Bestallung”-ja 3000 német gyalogos felfogadására, 1603. április 10. ÖStA Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1603/4/1.; Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű p. 218.; Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű p. 149.

A tábori ispotály felállítására és fenntartására befolyt összeg és ennek felhasználása

Mind a császári udvar, mind pedig Illanes a legnagyobb mértékű pénzügyi támogatást a birodalmi, örökös tartományi és magyar rendek által jóváhagyott alamizsnagyűjtésekből és segélyekből remélte. A birodalmi gyűlés határozata alapján beszédhető könyöradományokkal kapcsolatban az uralkodót már 1594. szeptember 2-i levelében arról tájékoztatta Geizkofler, hogy az alamizsnagyűjtő perselyek templomok elé való kihelyezésének ügyén munkálkodik.³⁰ Az udvart természetesen érdekelte, mekkora összeg folyt be az alamizsnákból. Ennek megfelelően 1595. július 12-én Christoph von Loß birodalmi fillérmesterhez egy levelet küldtek, hogy tájékozódjon a Lipcsébe érkezett pénz mértékéről és sorsáról. Két héttel később – július 26-i dátummal – el is készült a válasz. Ebből az derült ki, hogy egyrészt az ehhez a letéti helyhez tartozó rendek befizetése morálja igen alacsony, másrészt a lipcsei városvezetés sem szívesen foglalkozik a töröksegély begyűjtése mellett ezzel a feladattal is. Loß tehát azt javasolta az uralkodónak, hogy egyrészt Kreisobristokon keresztül az igazságszolgáltatás elé állítással fenyegetse meg a renitenskedő rendeket, másrészt parancsolja meg Lipcse előljáróinak, hogy negyedévente számoljanak el a bejövő összegekkel.³¹

Alig két héttel később Geizkofler még sötétebb képet festett az uralkodóhoz küldött levelében az alamizsnagyűjtéssel kapcsolatban. Eszerint Matthias Peugl nevű beosztottja körlevélben fordult a letéti helyekhez, hogy számoljanak be arról, hogy az 1594. évi birodalmi gyűlésen jóváhagyott és a sebesült, valamint beteg katonák gyógyítására szánt könyöradományból eddig mekkora összeg folyt be. Geizkofler fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a rendek ez az alamizsnálkodással kapcsolatos határozat nem tetszett, és több esetben nem rendelkeztek a gyűjtőládák kihelyezéséről. Ami pedig már egybegyűlt azt egyszerűen nem fizették be a kijelölt helyekre. Sorai igazolására a birodalmi fizetőmester mellékelte egy 1595. július 27-én kelt jegyzéket, amely szerint Augsburg városába addig 137 forint, 40 krajcár és 3 dénárnyi összeg érkezett be.³² Mindezt Geizkofler is egyrészt azt kérte az uralkodótól, hogy a Kreisobristok szigorúan felügyeljék a rendeket mind az alamizsnapénz begyűjtésénél, mind pedig azok kifizetésénél. Másrészt sürgette az ispotály felállítását, hogy a rendek nehogy azt feltételezhessék, hogy az összegyűjtött könyöradományt más célokra fizették ki.³³

³⁰ Zacharias Geizkofler levele II. Rudolf császárhoz, 1594. szeptember 2. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 201r.–202v.

³¹ Christoph von Loß levele II. Rudolf császárhoz, 1595. július 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 199r.–200v.

³² Kivonat az Augsburg városába befutott alamizsnapénzekről, amit eddig itt összegyűjtöttek, 1595. július 27. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 198r.

³³ Zacharias Geizkofler levele II. Rudolf császárhoz, 1595. augusztus 9. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 197r.–v.

Az Illanesszel folytatott tárgyalások, vagyis a tábori ispotály felállításának és fenntartásának ügye újra arra ösztönözte az udvart, hogy az alamizsnákból befolyt összegekkel való elszámolást kérje a letéti helyektől. Lipcse városa 1596. július 26-i dátummal összeállított egy listát arról, hogy kik és mennyi pénzt fizettek be 1595. október 6-a és 1596. július 26-a között. Eszerint a megadott időpontig 4114 forint, 12 garas, 6 dénár és 1 fillér futott be ide.³⁴ A város vezetői 1597. február 18-i dátummal újabb elszámolást készítettek. Ebben azt olvashatjuk, hogy 1595. október 12-e és lista összeállításának dátuma között három helyről összesen 4625 forint, 14 garas és 4 dénár fizettek be.³⁵ Ehhez az összeghez még ugyanezen év szeptember 3-ig további 117 forintot, 18 garast és 3 ½ dénárt érkezett be, azaz összesen 4743 forint, 11 garas és 8 dénár állt volna rendelkezésre.³⁶ Regensburg városa 1597. augusztus 25-én pedig arról tájékoztatta a császárt, hogy a három evangélikus templom előtt kitett ládába összesen 189 forint, 57 krajcár és 1 dénár gyűlt össze.³⁷

Az iratokból azonban az is kiderül, hogy a befolyt összegek jelentős része már ekkor nem állt rendelkezésre. Lipcse város 1597. február 18-i jegyzékéből látható, hogy az irat készültének az időpontja előtt Christoph von Loß ebből az összegből 4114 forintot bizonylat ellenében már felvett.³⁸ Tehát az 1596. július 26-ig beérkezett pénzeket már fel is használták más célokra. A városvezetés szeptember 3-i levelének tanúsága szerint így összesen 619 forint 1 garas és 2 dénár maradt náluk az alamizsnapénzekből.³⁹ Loß a császárnak írt szeptember 18-i levelében szintén ezt az összeget említette, ám azt is megjegyezte, hogy ez a birodalomban forgalomban lévő különböző rossz és jó minőségű pénzermékben folyt be.⁴⁰ Ezért utasítást kért az udvartól, mi legyen a pénz további sorsa.⁴¹

Frankfurt város tanácsa pedig 1597. augusztus 27-i keltezéssel a császárhoz írt levelében pedig egyenesen azt állította, hogy a hozzájuk befizetett alamizsna-

³⁴ Lipcse város levele II. Rudolfhoz, 1596. július 26. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 286r.–287r.

³⁵ Jegyzék a Regensburgban legutóbb jóváhagyott alamizsnapénzről, ami Lipcsébe folyt be 1595. október 12. és 1597. február 18. között, 1597. február 18. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 276r.–v.

³⁶ Lipcse város levele II. Rudolf császárhoz, 1597. szeptember 3. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 298r.–304v.

³⁷ Regensburg város levele II. Rudolf császárhoz, 1597. augusztus 25. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 295r.–297v.

³⁸ Jegyzék a Regensburgban legutóbb jóváhagyott alamizsnapénzről, ami Lipcsébe folyt be 1595. október 12. és 1597. február 18. között, 1597. február 18. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 276r.–v.

³⁹ Lipcse város levele II. Rudolf császárhoz, 1597. szeptember 3. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 298r.–304v.

⁴⁰ A XVI–XVII. századi német pénzermékről lásd: Sprenger, Bernd: Das Geld der Deutschen. Padeborn-München-Wien-Zürich, 1995. pp. 102–110.

⁴¹ Christoph von Loß levele II. Rudolfhoz, 1597. szeptember 18. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 289r.–v.

pénzből már semmi sincsen náluk. Ugyanis egy éve ősszel, illetve egy fél évvel ezelőtt is a birodalmi fillérmester szolgálai ezt vagy elvitték magukkal, vagy más kifizetésekre rendelték az összeget.⁴² Geizkofler szeptember 4-én az Udvari Kamara elnökének írt levelében tovább pontosította a pénz további útját. A Frankfurtban összegyűlt összeget egyrészt a császári udvar egyik legnagyobb hitelezőjének, Bartholomäus Castellinek⁴³ adta át parancs szerint, másrészt más költségek fedezésére fordította. Levelében azonban megjegyezte, hogy a tábori ispotály ügyére a várt bejövő jövedelmek terhére 2500 forintot előlegezett, amit bizonylat ellenében már át is adott Cornelius Propst zu Eisgarnnak. Emellett azon reményének is hangot adott, hogy az uralkodó ezen keresztényi dologhoz egy hónapi kiadást rendel saját költségeiből.⁴⁴

A beszedett alamiznapénzeket más célokra történt felhasználásával azonban nem csak a pénzügyigazgatás résztvevői voltak tisztában. Az 1597. évi főhadparancsnok, Miksa főherceg július 23-i levelében azt írta II. Rudolfnak, hogy a prágai Udvari Kamara az adósságok rendezésére már felhasználta a tábori ispotály felállítására szánt könyöradományokból befolyt összeget. Ezért kérte az uralkodót, hogy minél hamarabb ezt a pénzt pótolják, mert különben sokan elpusztulnak a hadjáratban, a beteg és sebesült katonák tömegei pedig rázúdulnak Bécsre és más alsó-ausztriai városokra, ott terjesztve mindenféle betegségeket.⁴⁵

Mindenképpen fel kell hívnom a figyelmet egy különös eljárásra, amelyről 1597. szeptember 10-i levelében Nürnberg városa, mint letéti hely tájékoztatta az uralkodót. A frank kerület rendjei 1596. április 24-i határozatunkban ugyanis úgy döntöttek, hogy a birodalmi gyűlésen a beteg és sebesült katonák gyógyítására megszavazott alamiznapénzt semelyik más kerület katonáira, csak a sajátjainak ápolására lehet felhasználni. Így az 1597-ben általuk kiállított 1000 fekete lovas egység⁴⁶ mellé rendelt ispotálymester, borbély és más személyek költség-

gét, illetve egyéb kiadásokat a területükön összegyűlt alamiznapénzből igyekeztek fedezni. A bevételekről és kiadásokról pedig pontos jegyzéket vezettek. Eszerint 1596. május 21-e és 1597. április 6-a között összesen 1294 forint, 4 krajcár és 8 fillér gyűlt össze. Ezzel szemben a kerületi fillérmester számlái szerint az irat keltének dátumáig összesen 2373 forintot és 21 krajcárt adtak ki, azaz az alamiznapénzen túl is jelentős összeget kellett fordítani a sebesült és beteg katonák gyógyítására és ápolására.⁴⁷

Az alsó-ausztriai rendek által jóváhagyott alamizsnából befolyt összegről szintén nagyon kevés információ áll rendelkezésre. Annyi bizonyos, hogy 1598-ban 1000 forintot gyűjtöttek össze a templomokban a tábori ispotály felállítására. Ám a következő esztendőben már a rendek nem kívántak ilyen módon hozzájárulni a katonák gyógyításához és ápolásához a nem megfelelő felhasználás miatt.⁴⁸ Az alsó-ausztriai rendi gyűlés a tartományi kasszából emellett még 1601 és 1604 között évenként 1000-1000 forintot hagyott jóvá. Arról, hogy ebből mit fizettek ki valójában, Mátyás főhercegnek a rendekhez küldött válaszból értesülhetünk. A tartományi gyűlés ugyanis ennek a pénznek a megszavazását mindig valamilyen feltételhez kötötte, amire 1604-ben válaszul az uralkodó öccse megjegyezte, hogy bár évről-évre megtörtént az 1000 forint jóváhagyása, ám ebből még azidáig egy fillért sem fizettek ki.⁴⁹

Az uralkodó, mint oly sokszor, úgy most is a birodalmi kerületek külön támogatásában is bízott. A Mátyás főhercegnek írt 1597. január 30-i levelében azt írta, hogy ezek rendjeitől is néhány ezer forintot várt, amit majd Bécsben, az udvari hadifizetőmester kezéhez fizetnek le.⁵⁰ A főherceg azonban már az említett hivatalviselő február 8-i leveléből értesült arról, hogy a birodalmi kerületektől egy huncut garas sem futott be erre a célra.⁵¹ Két héttel később így már ő tájékoztatta erről az uralkodót, valamint a prágai Udvari Kamarát. Emellett kérte II. Rudolfot, hogy vizsgálta ki, mennyi pénz gyűlt össze a birodalmi kerületekben és ezt mire fordították.⁵² Tehát, ha innen be is folyt némi pénz, ennek összegét sem ismerjük.

⁴² Frankfurt város levele II. Rudolffhoz, 1597. augusztus 27. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 290r-v.

⁴³ Az itáliai származású bécsi polgár és pénzember életéről lásd: Hildebrandt, Reinhard: Die „Georg Fuggerischen Erben“ Kaufmännische Tätigkeiten und sozialer Status 1555–1600. Berlin, 1966. Duncker & Humblot. p. 115.; Zimányi Vera: Gazdasági és társadalmi fejlődés Mohácstól a 16. század végéig. In: Magyarország története tíz kötetben. 3/1. köt. 1526–1686. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1985. Akadémiai. pp. 285–384., p. 378.; Újváry Zsuzsanna: „Nagy két császár birodalmi között”. A hosszú háborútól Bethlen Gábor haláláig. Bp., 1984. Gondolat. p. 147. (Magyar História); Winkelbauer: Österreichische Geschichte id. mű pp. 519–522.

⁴⁴ Zacharias Geizkofler levele az Udvari Kamara elnökéhez, 1597. szeptember 4. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 269r-v.

⁴⁵ Miksa főherceg levele II. Rudolffhoz, 1597. július 23. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 274r-v.

⁴⁶ Friedrich von Hohenlohe „Bestallung”-ja 1000 német lovas felfogadására, 1597. április. ÖStA KA Bestallungen 527/1597.; Kelenik József: A kézi lőfegyverek jelentősége a hadügyi forradalom kibontakozásában. A császári-királyi hadsereg fegyverzetének jellege Magyarországon a tizenöt éves háború éveiben. = Hadtörténelmi Közlemények 104 (1991) No. 3. pp. 80–122. (Az idevonatkozó rész: p. 110.)

⁴⁷ Nürnberg város levele II. Rudolffhoz, 1597. szeptember 10. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 288r-v.

⁴⁸ Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű p. 217.; Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű pp. 145–146.

⁴⁹ Stangler: Die niederösterreichischen Langtage id. mű pp. 147–149.

⁵⁰ II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 308r-v.; II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 273r.

⁵¹ II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. február 8. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 273v.

⁵² Mátyás főherceg levele II. Rudolf császárhoz, 1597. február 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 271r–272r.

Az uralkodó 1597. január 30-án kelt levelében szintén említést tett a magyar rendek által a tábori ispotály felállítására megszavazott segélyről.⁵³ A végzés szerint minden egyes kapu után tíz magyar dénárt kellett beszédni.

„Azok, a kiknek kapuk nincsenek, e célra, az alispánok lelkiismeretes kiszabásához képest fognak adózni.”⁵⁴

Az uralkodó január 30-i levele szerint számolt annak a lehetőségével előzetesen, hogy nem sikerül behajtani a teljes összeget.⁵⁵ A hadifizetőmester február 8-i levelében még arról tájékoztatta Mátyás főherceget, hogy hozzá a magyar rendek adójából sem futott be semmi.⁵⁶ Két héttel később ugyanő azt írta az uralkodónak, hogy a Magyar Kamarának rendi gyűlés határozata értelmében a Pozsony környéki vármegyékből 941 magyar forintot és 38 1/3 dénárt kellene behajtania. Ebből pedig azidáig összesen 830 magyar forint és 72 1/2 dénár érkezett be, amiről II. Rudolfot a Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara már tájékoztatta.⁵⁷ A magyar rendek által kivetett adót azonban teljes mértékben 1599-ig nem sikerült behajtani. Erre utal, hogy az azévi rendi gyűlés 32. cikkelye rendelkezett az alamizsnapénz hátralékáról.⁵⁸

Azzal kapcsolatban, hogy az Illanes által felvetett egyéb pénzügyi forrásokból (katonák zsoldjának és a zsákmánynak kvóta szerinti arányos része, örökhatóságok és az úgynevezett üres helyek) sikerült-e valamiféle pénzt szerezni semmilyen irat nem áll a rendelkezésünkre. Valószínűsíthető egyébként, hogy nem. Feltételezésem alátámasztásául szolgálhat az, hogy bár az Ehr Gott gyalogezred felfogadási iratába bevették a tábori ispotály felállításának és finanszírozásának ügyét, ám végül mégis törlésre került, tehát a gyakorlatba még esélye sem volt átmenni.⁵⁹

Összegzés

Az udvari kormánysszervek és Illanes is több forrásra építve igyekezett felállítani és fenntartani a tábori ispotályt. Azt azonban nem tudjuk meghatározni, hogy valójában mennyi pénzt sikerült összegyűjteni erre a célra. Annyi azonban bizonyos, hogy csak rövid ideig létezett az intézmény és akkor sem a leghatékonyabban, hiszen Illanes és az alsó-ausztriai rendek is nem megfelelő gazdálkodással vádolták Eisgarnt.⁶⁰ A fentieket figyelembe véve a magam részéről úgy vélem, hogy a téma további nagyon alapos levéltári kutatást igényel, hiszen ezáltal igen érdekes és fontos új tudáshoz juthatunk a tizenöt éves háború történetével kapcsolatban.

⁵³ II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 308r-v.; II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 273r.

⁵⁴ Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár. 2. köt. Bp., 1899. pp. 793–795.

⁵⁵ II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 308r-v.; II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. január 30. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 273r.

⁵⁶ II. Rudolf császár levele Mátyás főherceghez, 1597. február 8. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 273v.

⁵⁷ Mátyás főherceg levele II. Rudolf császárhoz, 1597. február 22. ÖStA HKA HF RN. 79 Konv. 2. August 1599. Fol. 271r–272r.

⁵⁸ Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár. 2. köt. Bp., 1899. pp. 866–867.

⁵⁹ Leonhard von Ehr Gott „Bestallung”-ja 3000 német gyalogos felfogadására, 1603. április 10. ÖStA KA AFA 1603/4/1.; Heischmann: Die Anfänge des Stehenden Heeres id. mű p. 218.

⁶⁰ Vö.: Bagi Zoltán Péter: Kísérletek a tábori egészségügy megszervezésére a tizenöt éves háború folyamán (1593–1606). = Orvostörténeti Közlemények – Communicationes de Historia Artis Medicinae. Vol. 222–225. (2013) pp. 119–132. (Az idevonatkozó rész: p. 129.)